

T. M. U.

Culture and Folk Literature

E-ISSN: 2423-7000

Vol. 8, No. 34

October, September & November 2020

Characteristics of Shah Abbas Stories and their Origin

Mahmoud Eyni Feli¹, Ghasem Sahrayi*², Ali Heydari³

- 1 PhD Candidate of Persian Language and Literature, Lorestan University, Lorestan, Iran.
- 2 Associate Professor of Persian Language and Literature, Lorestan University, Lorestan, Iran.
- 3 Professor of Persian Language and Literature, Lorestan University, Lorestan, Iran.

Received: 06/20/2020

Accepted: 08/13/2020

* Corresponding Author's E-mail:
sahrai.g@lu.ac.ir

Abstract

Among the kings of Iran, Shah Abbas I, in Safavid period, is a prominent figure who is mentioned in popular tales. In the stories attributed to him, there are outstanding features that have attracted the attention of researchers due to their high frequency. The purpose of this study is to analyze the salient features contained in the stories of Shah Abbas I and to explain the origin of these features. The method of the present study was analytical-descriptive in terms of purpose and based on library studies in terms of data collection. Visiting the library and searching through reliable sources, the authors have collected all the available stories about Shah Abbas I and then analyzed their salient features and origins. Research findings show that these characteristics are either of historical origin or originated from the imagination of the creators of the stories. Some of these characteristics are specific to Shah Abbas and others are general characteristics of kings. Feelings of the unseen voice, professional dervishes, nightlife, simplicity, wisdom and shrewdness, interest in art, gossip, fulfilling desires, solving problems, marrying the poor and accepting humiliation are some of the characteristics of this king. On the other hand, power, justice and fairness, acceptance of judgment and justice, compassion and mercy, punishment of the oppressors and forgiveness (bestowal and forgiveness, and forgiving taxes) are common features for Shah Abbas and other kings. In this article, an attempt has been made to collect the salient features contained in the stories of Shah Abbas and to analyze them based on their origin.

T. M. U.

Culture and Folk Literature

E-ISSN: 2423-7000

Vol. 8, No. 34

October, September & November 2020

Accordingly, the reader realizes the hidden goals of these features and becomes acquainted with their creators.

Keywords: popular literature; Shah Abbas; Shah Abbas stories; characteristics of Shah Abbas stories.

Introduction

Research background

There are many studies and articles in the field of storytelling; however, no research or article was found on the stories of Shah Abbas except one written by Mohammad Hanif: *An analysis of oral tales related to Shah Abbas Safavid*. In this article, Mohammad Hanif focuses on the themes of Shah Abbas' stories and examines the common customs and interests of the Iranian people.

Most of the stories about Shah Abbas have been collected in the book of stories of Shah Abbas (Motadayyen, 2008), the book of national identity in the folk tales of the Safavid period (Hanif, 2015), and the culture of the legends of the Iranian people (Darvishian and Khandan, 2008). In other books, however, letters and stories about Shah Abbas can be found. These include: *The Life of Shah Abbas I* (Falsafi, 2012, Vol. 1 & 2), *Legends of Lori* (Rahmanian, 2000), *Legends of Iran* (Azar Afshar, 2005), *Legends of Eshkor Bala* (Eshkevari, 1973), *Crystal Gardens of Khayal* (Salehi, 1998), *Legends and Beliefs Western Iran* (Askari Alam, 2018), *Local Stories of Isfahan* (Farooqi, 1973), *Stories of the Persian People* (Faghiri, 2003), *Legends of the Land of the Evergreen* (Mirkazemi, 1995), *Stories of the People* (Vakilian, 2003). However, no focused study was found that examined the salient features of Shah Abbas's stories and the origins of these features.

Aims, questions, and assumptions

Among the stories about Shah Abbas, there are salient points and features that have been mentioned for various reasons. The purpose and necessity of analyzing these stories is to find the origin of these features and their reasons. This article seeks to answer the following questions: What is the origin of the attribution of Shah Abbas story? What are the most important features of Shah Abbas stories? Where do these features come from? Who are the creators of these characteristics and what was the purpose of noting these characteristics in the stories of Shah Abbas?

T. M. U.

Culture and Folk Literature

E-ISSN: 2423-7000

Vol. 8, No. 34

October, September & November 2020

Discussion

Shah Abbas is considered as a great hero in popular literature. Because of the effects of his valuable works, he has been quite significant in the lives of ordinary people for his bravery, politics, innate talent, and special ingenuity in managing the affairs of the country, providing valuable services to the people of Iran. He has a place in the heart of people. Accordingly, scholars consider him "a counterpart of organizing princes such as Dariush and Anoushirvan" (Safa, 1990, Vol. 5, p. 23). In addition, he was lucky, because his age coincided with the rise of storytelling. Thus, in his period, "an official dynasty of Sufists, called the Ajam dynasty, was formed with principled organizations and ceremonies for monitoring the work of storytellers" (Mahjoub, 2008, p. 134). The creator of Shah Abbas's stories has used two elements of reality and imagination. He used Shah Abbas's actions and behaviors in the stories and sometimes portrayed him beyond what he was. In the stories attributed to him, subtle points, words, and terms are found that play a pivotal role, and hide the lofty concepts behind them. In the hidden aspects of these features, the origin of Shah Abbas's stories can be examined from two perspectives: First, it seems that a number of these features have been introduced into the stories by the governmental apparatus. In these tales, the courtiers seek to convey the virtues of the kings of their time and compensate for their inability. Second, other categories of these features are embedded in stories by ordinary people. Since "folklore basically reflects the situation, thoughts, and aspirations of the deprived lower classes of the society" (Behrangi, 2010, p. 7), it seems that the share of ordinary and lower people in the emergence of popular stories is higher than the upper classes.

Conclusion

In the stories of Shah Abbas, he is very shrewd and wise; he solves problems and fulfills people's aspirations; by punishing the oppressors, he shows his support for the poor; he wears simple dervish clothes; he is a night owl; with an unseen voice, he becomes aware of its observance; he is just and forgiving; he marries the poor and allows ordinary people to speak easily in front of him; he is an artist and learns a certain profession like ordinary people. The stories attributed to Shah Abbas have two main sources: some of these stories were issued by the court. The creator of these stories targets the intelligence, power, politics, fairness, and justice of Shah Abbas and seeks to convey these goals. Another part of these stories was created by ordinary

T. M. U.

Culture and Folk Literature

E-ISSN: 2423-7000

Vol. 8, No. 34

October, September & November 2020

people during the time of Shah Abbas's successors to remind them of the peace and security of the past. In these stories, people indirectly advise the kings of the time and look for a savior to fulfill their vanished dreams. Mentioning the name of Shah Abbas, they obtained permission to publish the stories. In these tales, the oppressed people speak of a just king, the people who have never exceeded their class associate with the king and whose voices have never been heard, but the king realizes their financial weakness or problem with an unseen voice.

References

- Askari Alam, A. (2018). *Myths and beliefs of western Iran* (in Farsi). Tehran: Arvan.
- Azar Afshar, A. (2005). *Legends of Iran (Azerbaijan)* (in Farsi). Tehran: Milad.
- Behrangi, S. & Behrooz, D. (2010). *Legends of Azerbaijan* (in Farsi). Tehran: Negah.
- Darvishian, A. & Khandan, R. (2008). *The culture of the legends of the Iranian people* (in Farsi). Tehran: Books and Culture.
- Eshkevari, K. (1973). *The legends of Eshkor above* (in Farsi). Tehran: Ministry of Culture and Arts.
- Faghiri, A. (2003). *Stories of the Persian people* (in Farsi). Shiraz: Navid Shiraz.
- Falsafi, N. (1347). *Life of Shah Abbas I*, Volume 1-2 (in Farsi). Tehran: University of Tehran.
- Farooqi, A. (1973). *Local stories of Isfahan* (in Farsi). Tehran: Foroughi.
- Mahjoub, M. (2008). *Iranian folk literature* (edited by Hassan Zolfaghari). Tehran: Cheshmeh.
- Mirkazemi, S. (1995). *Legends of the land of Marigold* (in Farsi). Tehran: Soroush.
- Motadayyen, M. (2008). *Tales of Shah Abbas (Shah Abbas night tours)* (in Farsi). Tehran: Rajabi.
- Rahmanian, D. (2000). *Legends of Larry* (in Farsi). Tehran: Markaz.
- Safa, Z. (1990). *History of Iranian literature* (in Farsi). Tehran: Ferdows.
- Salehi, Kh. (1998). *Imaginary crystal gardens* (in Farsi). Tehran: Markaz.
- Vakilian, S. (2003). *People's stories* (in Farsi). Tehran: Markaz..

ویژگی‌های قصه‌های شاه‌عباس و خاستگاه آن‌ها

محمود عینی فعلی^۱، قاسم صحرائی^۲، علی حیدری^۳

(دریافت: ۱۳۹۹/۳/۳۱ پذیرش: ۱۳۹۹/۵/۲۳)

چکیده

در بین پادشاهان ایران زمین، شاه‌عباس اول صفوی چهره‌ای شاخص است که در قصه‌های عامه راه یافته است. در قصه‌های منسوب به او، ویژگی‌های برجسته‌ای یافت می‌شود که به دلیل بسامد بیشتر، نظر محققان را به خود جلب کرده است. هدف نگارندگان این مقاله، تحلیل ویژگی‌های برجسته مندرج در قصه‌های شاه‌عباس اول و تبیین خاستگاه این ویژگی‌هاست. روش پژوهش حاضر، از نظر هدف، تحلیلی - توصیفی و از نظر گردآوری اطلاعات بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای بوده است. نگارندگان با مراجعه به کتابخانه و جست‌وجو در میان منابع معتبر، تمامی قصه‌های موجود در مورد شاه‌عباس اول را گردآوری کرده و سپس ویژگی‌های برجسته و خاستگاه آن‌ها را یافته و مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌اند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که این ویژگی‌ها یا منشأ تاریخی دارند و یا از اندیشه پدیدآورندگان قصه‌ها، سرچشمه گرفته‌اند. برخی از این ویژگی‌ها، مختص شاه‌عباس و برخی دیگر خصلت‌های عمومی پادشاهان هستند. احساس ندای غیبی، درویش‌مسلکی، شبگردی، ساده‌پوشی، دانایی و زیرکی، علاقه به هنر، نغزگویی، برآوردن آرزوها، حل کردن مشکلات، ازدواج با فقرا و پذیرش خواری، از ویژگی‌های مختص به این پادشاه هستند و قدرتمندی، عدالت و انصاف، پذیرفتن قضا و قدر، دلسوزی و ترحم، مجازات ظالمان و بخشش (عطا و بخشش، و بخشیدن مالیات)، از ویژگی‌های مشترک بین این پادشاه و دیگر پادشاهان است. در این مقاله تلاش شده است که

۱. دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه لرستان، لرستان، ایران.

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه لرستان، لرستان، ایران (نویسنده مسئول).

–sahrai.g@lu.ac.ir

۳. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه لرستان، لرستان، ایران.

ویژگی‌های برجسته مندرج در قصه‌های شاه‌عباس، جمع‌آوری شود و بر پایه خاستگاه آن‌ها، مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. بر این اساس، خواننده به اهداف و زوایای پنهان این ویژگی‌ها پی می‌برد و با پدیدآورندگان آن‌ها آشنا می‌شود.

واژه‌های کلیدی: ادبیات عامه، شاه‌عباس، قصه‌های شاه‌عباس، ویژگی‌های قصه‌های شاه‌عباس.

۱. مقدمه

شاه‌عباس اول یکی از شاخص‌ترین چهره‌های حکومتی در قصه‌های عامه است. او به دلیل نجات دادن حکومت صفوی از زوال و رساندن ایران به قدرت گذشته، مورد تحسین عام و خاص قرار گرفته است. به همین دلیل توانست در بخشی از قصه‌های عامه زمان خود و دوره‌های بعد، راه یابد. در قصه‌های منسوب به او، نکته‌ها و ویژگی‌هایی ذکر شده است که به دلیل بسامد بیشتر، چشمگیرند. در این میان، تعدادی از این ویژگی‌ها، خصلت‌های عمومی پادشاهان، و تعدادی دیگر مختص به این پادشاه هستند. در این قصه‌ها، او بسیار زیرک و داناست؛ حلال مشکلات است و آرزوهای مردم را برآورده می‌کند؛ با مجازات ظالمان، حمایت خود را از فقرا نشان می‌دهد؛ لباس ساده درویشی می‌پوشد؛ شب‌زنده‌دار است؛ با ندای غیبی از حال رعیتش آگاه می‌شود؛ عادل است و اهل بخشش؛ با فقرا ازدواج می‌کند؛ اجازه می‌دهد مردم عادی به سادگی در برابر او سخن بگویند؛ اهل هنر است و مثل مردم عادی حرفه خاصی را می‌آموزد.

با توجه به گذشته تاریخی شاه‌عباس و ضعف جانشینان او، بخشی از این ویژگی‌ها، به شخصیت واقعی و تاریخی شاه‌عباس برمی‌گردد و بخشی دیگر حاصل اندیشه یا خلاقیت پدیدآورندگان این قصه‌هاست. در زوایای پنهان این ویژگی‌ها، دستگاه حکومتی و مردم عادی، اهداف خود را نهان کرده‌اند.

هدف از نگارش مقاله حاضر، تحلیل ویژگی‌های برجسته مندرج در قصه‌های شاه‌عباس اول و تبیین خاستگاه این ویژگی‌هاست.

۱-۱. روش و ضرورت تحقیق

روش پژوهش حاضر، از نظر هدف، تحلیلی - توصیفی و از نظر گردآوری اطلاعات بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای بوده است. نگارندگان با مراجعه به کتابخانه و جست‌وجو در میان منابع معتبر، تمامی قصه‌های موجود در مورد شاه‌عباس اول را گردآوری کرده و سپس ویژگی‌های برجسته و خاستگاه آن‌ها را یافته و مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌اند. در میان قصه‌های شاه‌عباس نکته‌ها و ویژگی‌های برجسته‌ای یافت می‌شود که به دلایل مختلفی ذکر شده‌اند. ضرورت دارد خاستگاه این ویژگی‌ها و دلایل ذکر آن‌ها تبیین شود.

۲. پیشینه تحقیق

در زمینه قصه و قصه‌پردازی، تحقیقات و مقالات زیادی وجود دارد؛ اما در مورد قصه‌های شاه‌عباس به‌جز یک مقاله از محمد حنیف با عنوان «تحلیلی بر قصه‌های شفاهی مربوط به شاه‌عباس صفوی»، تحقیق یا مقاله‌ای یافت نشد. محمد حنیف در این مقاله، بیشتر به درون‌مایه قصه‌های شاه‌عباس پرداخته و آداب و رسوم و علایق مشترک مردم ایران را بررسی کرده است. بیشتر قصه‌های شاه‌عباس در کتاب *قصه‌های شاه‌عباس* (متدین، ۱۳۸۷)، کتاب *هویت ملی در قصه‌های عامه دوره صفوی* (حنیف، ۱۳۹۴) و *فرهنگ افسانه‌های مردم ایران* (درویشیان و خندان، ۱۳۸۷) جمع‌آوری شده است و در کتب دیگر به‌صورت پراکنده زندگی‌نامه و قصه‌های شاه‌عباس یافت می‌شود. از جمله: *زندگانی شاه‌عباس اول* (فلسفی، ۱۳۹۱: ج ۱-۲)، *تاریخ عالم‌آرای عباسی* (ترکمان، ۱۳۹۰: ج ۱-۲)، *شاه‌عباس کبیر* (نژاد اکبری مهربان، ۱۳۹۲)، *پادشاه درویش‌نما* (عرفی‌نژاد، ۱۳۷۸)، *افسانه‌های لری* (رحمانیان، ۱۳۷۹)، *افسانه‌های ایران‌زمین* (آذر افشار، ۱۳۸۴)، *افسانه‌های اشکوربالا* (اشکوری، ۱۳۵۲)، *افسانه‌های آذربایجان* (سیداف، ۱۳۹۵)، *ایران عصر صفوی* (سیوری، ۱۳۷۸)، *باغ‌های بلورین خیال* (صالحی، ۱۳۷۷)، *افسانه‌ها و باورداشتهای غرب ایران* (عسکری عالم، ۱۳۹۷)، *داستان‌های محلی اصفهان* (فاروقی، ۱۳۵۲)، *قصه‌های مردم فارس* (فقیری، ۱۳۸۲)، *افسانه‌های دیار همیشه‌بهار* (میرکاظمی، ۱۳۷۴)، *قصه‌های مردم* (وکیلیان، ۱۳۸۲) و...؛ اما اثر مستقلی

که ویژگی‌های برجسته قصه‌های شاه‌عباس و خاستگاه این ویژگی‌ها را بررسی کرده باشد، یافت نشد.

۳. بحث و بررسی

۳-۱. شاه‌عباس اول صفوی

شاه‌عباس، فرزند محمد خدابنده، قدرتمندترین پادشاه عصر صفوی بوده است که در تاریخ به شاه‌عباس کبیر معروف است (پیرنیا و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۷۵). او زمانی بر تخت شاهی نشست که دولت صفوی بسیار ضعیف شده بود و مدعیان قدرت با هرج و مرج خود کشور را به آشوب کشیده بودند. سیوری می‌نویسد: «اوضاعی که شاه‌عباس اول هنگام به سلطنت رسیدن با آن روبه‌رو شد، بسیار وخیم بود» (۱۳۷۸: ۷۵)؛ اما او «با تدابیر و سیاست‌های عملی و قاطع، توانست بر بحرانی که در آغاز سلطنتش ایران را تهدید می‌کرد، فائق آید» (پژوهش دانشگاه کمبریج، ۱۳۸۴: ۷۸). شاه‌عباس با اقدامات ارزشمند خود، کشور ایران را به دولتی منسجم تبدیل کرد و حکومتی قدرتمند تشکیل داد و «آوازه عظمت ایران را تا سرزمین‌های دوردست رساند. این پادشاه توانا دولت بیمار صفوی را از بستر ناتوانی بیرون کشید و بر سمند کامیاری برنشاند» (صفا، ۱۳۶۹: ۵/۳۳). از جمله موفقیت‌های او در داخل کشور «کامیابی در تأسیس یک ارتش منظم قوی، ایجاد امنیت داخلی، کوتاه کردن دست بیگانگان از ایران، آبادانی و بنای کاخ‌ها و عمارت‌ها و مسجدها، احداث راه‌ها و کاروان‌سراها برای ترویج بازرگانی، بسط عدل و داد و کسب اطلاع از حال و کار مردم، سخت‌گیری در اجرای فرمان‌ها، تشویق عالمان دین، ترویج هنر و هنرمندان، گستردن رابطه‌های خارجی و مانند این‌ها کم‌تر در تاریخ دوران اسلامی ما نظیر دارد» (همان: ۲۳). بر این اساس، او را «یکی از بزرگ‌ترین پادشاهان ایران و هم‌ردیف شهریاران سازمان‌دهنده‌ای از قبیل داریوش و انوشیروان» می‌دانند (همان: ۲۳).

شاه‌عباس به مردم ایران بسیار علاقه‌مند بود و به آن‌ها محبت می‌کرد و همواره سعی‌اش بر این بود که آسایش و سعادت مردم را تأمین کند و هرگز از جزئیات احوال ایشان غافل نبود (فلسفی، ۱۳۴۷: ۲/۳۵۳). درمقابل، «مردم ایران نیز شاه‌عباس را عزیز

می‌داشتند، او را وجودی مقدس و محترم و برتر از دیگران می‌شمردند؛ به طوری که اگر برای شاه مشکلی پیش می‌آمد، برایش دست به دعا برمی‌داشتند» (همان: ۳۵۴-۳۵۶). دیوید بلو جایگاه شاه‌عباس را نزد ایرانیان بسیار والا می‌داند. او می‌نویسد:

شاه‌عباس چنان تأثیری بر هم‌میهنان خود داشت که خیلی زود به شخصیتی افسانه‌ای تبدیل شد ... او از بسیاری جهات تجسم فرمانروا در مقام شخصیتی قدرتمند و پدرا نه بود، قابل دسترس برای مردم خود، کسی که به مشکلات و نگرانی‌های آن‌ها گوش می‌دهد، رفاه آنان برایش اهمیت دارد و آن‌ها را در برابر دشمنان خارجی و بی‌عدالتی‌های داخلی حفظ می‌کند (بلو، ۱۳۹۷: ۲۹۲-۲۹۳).

۲-۳. قصه و قصه‌گویی

قصه، روایت داستانی کوتاهی است که آداب و رسوم مردم عادی را به‌همراه دارد و غالباً به‌صورت شفاهی در فرهنگ‌های مختلف دیده می‌شود. محققان در تعریف قصه نوشته‌اند: «قصه به معنی سرگذشت و حکایت است و اصطلاحاً به آثاری گفته می‌شود که در آن‌ها تأکید بر رویدادهای خارق‌العاده است تا تحول و تکوین شخصیت‌ها و افراد» (درویشیان و خندان، ۱۳۷۸: ۱/۲۶)؛ و قصه عامه را چنین تعریف کرده‌اند: «قصه عامیانه، به قصه‌های کهن اطلاق می‌شود که به‌صورت شفاهی یا مکتوب در میان هر قوم از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است» (داد، ۱۳۸۳: ۳۷۴). این قصه‌ها به دلیل آنکه از فیلتر عامه گذشته‌اند، خالق آن‌ها یک تن نبوده، و به دلیل شفاهی بودن، افراد زیادی در خلق آن‌ها دست داشته‌اند. به طوری که هر کس که صاحب اندیشه‌ای بوده، نکته‌ای اخلاقی، تربیتی، روحی، روانی و... را در آن‌ها تعبیه کرده است.

قصه و قصه‌گویی از گذشته‌های دور در میان اقوام مختلف، به‌خصوص قوم ایرانی، به‌صورت شفاهی رایج بوده است. برای نمونه، در دوران پارت‌ها گروهی به نام «گوسان‌ها» قصه‌گو و نقال بوده‌اند (تفضلی، ۱۳۹۳: ۷۵-۷۶). هنر قصه‌گویی در دربار پادشاهان هم، قدمتی کهن دارد. مثلاً در دربار سلطان مسعود غزنوی، از شغل قصه‌گو، با نام «محدث» یاد شده است که در مجالس برای پادشاه قصه روایت می‌کرد (بیهقی، ۱۳۸۷: ۱/۱۷۸، ۱۸۵).

۳-۳. منشأ انتساب برخی از قصه‌ها به شاه‌عباس

منشأ انتساب قصه به شاه‌عباس متفاوت است. مردم ایران، در طول تاریخ، پادشاهانی را ستوده‌اند که در رفاه و آسایش آن‌ها مؤثر بوده‌اند. یکی از این پادشاهان، شاه‌عباس اول صفوی است. او در ادب عامه، قهرمان بزرگی تلقی می‌شود؛ زیرا آثار کارهای ارزنده او در زندگی مردم عادی کاملاً مشهود بوده است. شاه‌عباس به دلیل دلاوری، سیاستمداری، استعداد ذاتی و زیرکی‌های خاص در اداره امور مملکت، ارائه خدمات ارزشمند به مردم ایران، در دل خاص و عام جای گرفت. افزون بر این، بخت و اقبال با او یار شد؛ زیرا عصر او با رونق بیش‌ازپیش قصه‌گویی مقارن بود.

رواج قصه و قصه‌گویی در این دوره آنقدر چشمگیر بود که در میان بزرگان و درباریان صفوی نیز راه یافته بود. به طوری که در عصر شاه‌عباس اول، شیخ‌بهایی، بالاترین مقام دینی کشور، راوی قصه بود (حنیف، ۱۳۸۷: ۶۲). توجه به قصه و قصه‌گویی در این دوره، سبب شد که «یک سلسله رسمی تصوف به نام سلسله عجم با تشکیلات و تشریفات مفصل و دستگاہی عریض و طویل برای نظارت در کار قصه‌خوانان و... تشکیل شد» (محبوب، ۱۳۸۷: ۱۳۴).

البته گسترش قهوه‌خانه‌ها و نامنی‌های پس از شاه‌عباس و بی‌لیاقتی جانشینانش در انتساب قصه به او، بی‌تأثیر نبوده است. مجموع این دلایل باعث شد درباره رفتار و کنش شاه‌عباس قصه‌های فراوانی ساخته شود. حتی برخی از قصه‌هایی که پیش از او وجود داشت، به او منسوب شود. البته در این دوره، برای چند تن از پادشاهان صفوی قصه ساخته شده است؛ اما هیچ کدام به اندازه شاه‌عباس قصه ندارند. بنا بر تحقیق محمد حنیف (۱۳۹۴: ۳۰۳)، در گنجینه اسناد صدا و سیما، برای شاه‌عباس ۱۵۰ قصه، شاه اسماعیل دو قصه، شاه سلطان حسین یک قصه ثبت شده است.

سرچشمه برخی از قصه‌های عامه دوره صفوی، به خصوص قصه‌های شاه‌عباس را می‌توان در گذشته تاریخی ایرانیان جست‌وجو کرد و همچنین ساختار برخی از آن‌ها، در ادب رسمی ما ریشه دارند. در این قصه‌ها بیش از همه، مثنوی مولانا، خمسه نظامی، شاهنامه فردوسی اساس اقتباس راویان قرار گرفته‌اند (همان: ۲۴۷). راویان این قصه‌ها، با تغییر قهرمان قصه و تغییر جزئی در روند آن سبب شدند قصه با زمان، مکان و

قهرمان جدید عرض اندام کند و پیام‌های جدیدی را در خود جای دهد و اثرگذارتر شود. از جمله این راویان، دربار و دستگاه قصه‌پرداز صفوی بود که اهداف حکومتی خود را از طریق قصه‌ها ابلاغ می‌کردند.

۴-۳. خاستگاه و ویژگی‌های برجسته قصه‌های شاه‌عباس

خالقان قصه‌های شاه‌عباس با استفاده از دو عنصر واقعیت و تخیل، شخصیت، اعمال و رفتار او را در قصه‌ها به‌کار گرفته‌اند و گاهی او را فراتر از آنچه بوده است، به‌تصویر کشیده‌اند. در قصه‌های منسوب به او، نکته‌ها، واژگان و اصطلاحات ظریفی یافت می‌شود که نقش محوری دارند و مفاهیم بلندی را در پشت خود نهان کرده‌اند. این ویژگی‌ها گاهی منشأ تاریخی دارند و گاهی از اندیشه پدیدآورندگان قصه‌ها، سرچشمه گرفته‌اند. برخی از این ویژگی‌ها، خصلت‌های عمومی پادشاهان گذشته، و برخی دیگر مختص به این پادشاه هستند. احساس ندای غیبی، درویش‌مسلمکی، شبگردی، ساده‌پوشی، دانایی و زیرکی، علاقه به هنر، نغزگویی، برآوردن آرزوها، حل کردن مشکلات، ازدواج با فقرا و پذیرش خواری، از ویژگی‌های مختص این پادشاه هستند و قدرتمندی، عدالت و انصاف، پذیرفتن قضا و قدر، دلسوزی و ترحم، مجازات ظالمان و بخشش (عطا و بخشش، و بخشیدن مالیات) از ویژگی‌های مشترک بین این پادشاه و دیگر پادشاهان است. نکته قابل توجه این است که در این قصه‌ها کم‌تر به مسائل سیاسی، اقتصادی، کشورگشایی و... شاه‌عباس توجه شده است؛ بلکه بیشتر از مسائل بین مردم عادی سخن به‌میان آمده است. این امر نشان می‌دهد که این قصه‌ها بر اساس نیاز پدیدآورندگان آن‌ها، شکل گرفته‌اند تا به این طریق آن را به گوش شاه برسانند و یا اینکه آن مشکل را عمومی کنند و یا راه‌حلی به هم‌نوعان خود ارائه دهند. در زوایای پنهان این ویژگی‌ها می‌توان خاستگاه قصه‌های شاه‌عباس را از دو دیدگاه بررسی کرد: نخست، به‌نظر می‌رسد دسته‌ای از این ویژگی‌ها از جانب دستگاه حکومتی در قصه‌ها وارد شده‌اند؛ زیرا بخش عمده‌ای از این قصه‌ها در زمان جانشینان شاه‌عباس پدید آمده‌اند. در این قصه‌ها، درباریان در پی ابلاغ خصلت‌های نیک پادشاهان وقت خود هستند و خواسته‌اند به گونه‌ای ناتوانی آن‌ها را جبران کنند. دوم، دسته‌ای دیگر از این

ویژگی‌ها از جانب مردم عادی در قصه‌ها تعبیه شده‌اند. از آن‌جا که «اصولاً فولکلور نشان‌دهنده و منعکس‌کننده احوال و افکار و آرزوهای طبقات محروم و پایین اجتماع است» (بهرنگی، ۱۳۸۹: ۷)، به نظر می‌رسد در پدید آمدن قصه‌های عامه، سهم مردم عادی و فرودست بیشتر از افراد طبقات بالاست. اگر این قصه‌ها در زمان شاه‌عباس ساخته شده‌اند، هدف از خلق آن‌ها یادآوری خصلت‌های نیک این پادشاه بوده است و اگر در زمان جانشینان او پدید آمده‌اند، به‌گونه‌ای اعتراض به دستگاه حکومتی زمان خود بوده و روی سخنشان به دیگر پادشاهان پس از شاه‌عباس است.

۳-۵. ویژگی‌های شاخص قصه‌های شاه‌عباس

۳-۵-۱. احساس ندای غیبی

در ابتدای قصه‌های شاه‌عباس، با دو جنبه تطهیر وجود قهرمان (شاه‌عباس) روبه‌رو هستیم؛ اول احساس ندای غیبی، و دوم پوشیدن لباس درویشی. برخی از این قصه‌ها با ندایی غیبی آغاز می‌شود و یا هرگاه به بن‌بست می‌رسد از طریق ندای غیبی راهی در آن گشوده می‌شود. گاهی ندای غیبی «در خواب»، گاهی «از طریق پرنده‌ای» و گاهی به‌صورت «گیر کردن غذا در گلو، پایین نرفتن غذا از گلو» و یا «دل‌درد گرفتن» ظاهر می‌شود. نکته جالب و مکمل احساس ندای غیبی و درونی شاه‌عباس، پیدا کردن مظلوم در مدت‌زمانی کوتاه است.

گیر کردن غذا در گلو، پایین نرفتن غذا از گلو یا دل‌درد گرفتن شاه‌عباس و سپس آغاز شدن قصه، جنبه اغراق‌آمیز وجود پادشاه را نشان می‌دهد که او با وجود حتی یک مظلوم، آرامش ندارد و تا مشکل آن مظلوم برطرف نشود، پادشاه آرام نمی‌گیرد. اگر خالق این گونه ویژگی در قصه‌های شاه‌عباس، مردم عادی هستند، در پی تحسین و ستایش شاه‌اند؛ زیرا

شاه‌عباس به نیروی هوش و استعداد و نبوغ ذاتی، به زور اراده و خودرأیی و قدرت نفس، چنان بر دل و جان مردم ایران حکومت و نفوذ یافته بود که وجودش را برتر از انسان عادی و صاحب کشفیات و کرامات می‌پنداشتند. گمان داشتند که حوادث آینده از عالم غیب به او الهام می‌شود (فلسفی، ۱۳۴۷: ۳۶۱/۲).

اگر هم این قصه‌ها از دربار صادر شده‌اند، از شاه‌عباس یا پادشاهان وقت، قدیسی ساخته‌اند که هر کس جرئت اعتراض به آن‌ها را ندارد و سیاستی بوده تا بدین وسیله تمام کردار و افکارشان را برای خواص و عوام قابل قبول کنند (برای مشاهده قصه‌ها، رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۱۶۶، ۱۹۸، ۲۰۱، ۲۱۰، ۲۲۰، ۲۴۰، ۲۴۷، ۲۸۳، ۲۸۴؛ درویشیان و خندان، ۱۳۷۸: ۸/ ۲۴۹، ۲۵۸، ۲۸۵، ۲۹۱، ۳۱۳).

ندای غیبی در خواب:

قصه «جسد شیخ بهایی»: «... شبی شاه‌عباس خواب می‌بیند که شیخ می‌گوید: به دادم برس که تا ساعتی دیگر مرا می‌دزدند. شاه می‌رود و می‌بیند عده‌ای خارجی نقب زده‌اند که جسدش را بدزدند...» (حنیف، ۱۳۹۴: ۲۴۷).

ندای غیبی از طریق پرنده سخن‌گو:

قصه «جغد و شاه‌عباس»: «یک روز شاه‌عباس به شکار رفته بود، دو تا جغد دید. جغدها به محض اینکه او را دیدند درد دلشان تازه شد و گفتند: شاه‌عباس خیلی نامرد است، نگذاشت دو دل‌داده به هم برسند...» (آذر افشار، ۱۳۸۴: ۳۳۲).

در قصه «شاه‌عباس و بلبل سخن‌گو» این پرنده، بلبل است که شاه‌عباس را از مشکلات و رفع آن‌ها آگاه می‌کند (درویشیان و خندان، ۱۳۷۸: ۸/ ۲۹۱).

ندای غیبی به صورت «گیر کردن غذا در گلو»:

قصه «شاه‌عباس و بهروز نقاش»:

روایت کرده‌اند که در زمان سلطنت شاه‌عباس، شبی شاه مشغول خوردن شام بود که یک‌باره نان در گلویش ماند و هر کاری کرد، از گلویش پایین نرفت. با خودش گفت: حتماً آدمی بیچاره امشب بی‌نان بوده و گرسنه خوابیده است که نان در گلویش تو شکسته... (حنیف، ۱۳۹۴: ۲۲۰).

ندای غیبی به صورت «دل‌درد گرفتن»:

قصه «شاه‌عباس و پیرزن»: «شبی، دل شاه‌عباس درد گرفت. به وزیر گفت: برخیز! نمی‌دانم چه خبر است و چه فتنه‌ای از میان مردم بلند شده است...» (همان: ۱۶۶، ۲۸۳).

۳-۵-۲. درویش مسلکی

درویش مسلکی شاهعباس در آن ریشه دارد که اجداد او «جامه درویشان» پوشیده (طباطبایی مجد، ۱۳۷۶: ۱۰) و در راه طریقت گام نهاده‌اند. نقل است که صفویان «سلسله نسب خود را به امام موسی کاظم^(ع) و از آن طریق به حضرت علی^(ع) رساندند» (حقیقت، ۱۳۸۲: ۲۴۰) و «هنگامی که به تعلیم پیروان خود می‌پرداختند، جامه عادی مذهبی خود (یعنی عبای درویشی و شب کلاه صوفیانه) می‌پوشیدند...» (همان: ۲۳۹)

شاهعباس همچون دیگر پادشاهان صفوی، صوفی مسلکی را در خدمت سیاست گرفت؛ به طوری که در زمان حکومتش، هم پادشاه بود و هم مرشد طریقت، و در زمان او و دیگر پادشاهان صفوی «عدم اطاعت از دستورات مرشد کامل که در طریقت‌های صوفیه معمولاً با حد یا اخراج از طریقت مجازات می‌شد، به صورت خیانت کامل به پادشاه و جنایتی علیه کشور درآمد» (سیوری، ۱۳۷۸: ۲۳۴). آن‌ها بر این اساس، حکم خود را حکم حق می‌دانستند. مثلاً شاهعباس همواره پیش از شروع لشکرکشی یا اخذ هر نوع تصمیم تعیین‌کننده‌ای برای مملکت، به زیارت مزار اجدادش در اردبیل می‌رفت و از آن‌ها خیر و برکت طلب می‌کرد (همان: ۹۷) و این‌گونه هاله‌ای از تقدس به دور خود تنید. خالق بخشی از قصه‌ها در آغاز قصه، شاهعباس را با لباس درویشی ترسیم می‌کند تا در همان ابتدا جنبه قدیسی شاه را بر تارک قصه بیاویزد و شنونده را تسلیم محض کند. در این قصه‌ها، توجیه ایدئولوژی حاکم یا توجیه شخص حاکم به چشم می‌خورد؛ زیرا دستگاه حکومتی پیشینه تاریخی و مذهبی شاهعباس را دست‌مایه قرار داده است تا به این شیوه، او را صوفی و قلندری جلوه دهد که پیرو طریقت تصوف است (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۱۵۵، ۱۵۷، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۷۷، ۱۸۴، ۱۹۱، ۱۹۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۴، ۲۲۰، ۲۲۷، ۲۲۵، ۲۴۶، ۲۴۸، ۲۵۸، ۲۶۲، ۲۸۳، ۲۸۴؛ درویشیان و خندان، ۱۳۸۷: ۱/۲۶۷، ۸/۲۵۵، ۲۵۷، ۲۶۹، ۲۸۹، ۲۹۹، ۳۰۷، ۳۱۳ و...؛ متدین، ۱۳۸۷: ۱۳، ۳۳، ۸۵، ۹۲، ۱۱۹).

قصه «شوهرخواهر ظالم و حق‌ناشناس»: «به عادت بیشتر شب‌ها، شاهعباس لباس درویشی به تن نمود... و یاهوکنان از قصر بیرون آمد و...» (متدین، ۱۳۸۷: ۹۲).

قصه «خوبه که خوبه! خیلی خوبه!»: «روزی شاه‌عباس، با لباس درویشی از خانه بیرون آمد تا در شهر بگردد...» (حنیف، ۱۳۹۴: ۱۶۵).

۳-۵-۳. شبگردی شاه‌عباس

بر اساس قصه‌ها، اگر شاه‌عباس شبگردی می‌کند، بدان دلیل است که با ندای غیبی می‌داند فقرا از درد گرسنگی و فقر، شب‌ها هم بیدار هستند و از جنبه‌ای دیگر شب‌ها در خفا و طوری که مردم صدای او را نشنوند، سخن می‌گویند. حال چرا فقط شاه‌عباس صدای آن‌ها را می‌شنود؟ زیرا فقط او می‌تواند مشکل آن‌ها را حل کند و به داد آن‌ها برسد. اینکه همیشه شاه‌عباس صدای مظلومان را می‌شنود، جنبه‌ای دیگر از خصلت اهورایی اوست که قلباً با مردمش همدل و هم‌صداست و فقط اوست که راز دل مردم را می‌شنود و درمانی برای آن‌ها می‌یابد. به همین دلیل، خالق قصه روی سخنش با شاه‌عباس است و می‌خواهد این ویژگی تاریخی او را تحسین کند، و اگر هم این ویژگی قصه‌ها در زمان پادشاهان بعد از شاه‌عباس در قصه‌ها وارد شده است، به گونه‌ای خواهان توجه به مردم عادی است (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۱۶۶، ۱۷۷، ۱۹۸، ۲۰۹، ۲۱۴، ۲۲۰، ۲۲۷، ۲۴۶، ۲۵۸، ۲۶۲، ۲۷۰، ۲۸۳، و...؛ درویشیان و خندان، ۱۳۸۷: ۸/۲۵۵، ۲۸۵، ۲۹۹، ۳۰۷، و...؛ متدین، ۱۳۸۷: ۱۳، ۳۳، ۸۵، ۹۲، ۱۱۹).

قصه «شاه‌عباس و قلندرهای شهر»: «شاه‌عباس، شب برای بررسی حال ضعفا به قلندرخانه‌های شهر می‌رفت و چون لباس درویشی می‌پوشید و با کشکول و تبرزین میان ضعیفان و فقیران می‌رفت، هیچ‌کس او را نمی‌شناخت...» (حنیف، ۱۳۹۴: ۲۱۴).

قصه «شاه‌عباس کبیر و شیخ‌بهایی»: «حکایت کنند شبی از شب‌ها، شاه‌عباس کبیر با شیخ‌بهایی طبق معمول برای گردش در شهر از قصر سلطنتی خارج شدند...» (فاروقی، ۱۳۵۲: ۹؛ درویشیان و خندان، ۱۳۷۸: ۲۸۵/۸).

۳-۵-۴. ساده‌پوشی

ساده‌پوشی یکی از دلایلی است که افراد بزرگ، به‌خصوص پادشاهان، را محبوب و مشهور می‌کند؛ زیرا با این کار خود را هم‌ردیف مردم عادی نشان می‌دهند و امید را در

دل آن‌ها زنده می‌کنند. طبق اسناد تاریخی شاه‌عباس پوششی ساده و بی‌آلایش داشت، به‌طوری که گاهی از میان اطرافیانش قابل تشخیص نبود (فلسفی، ۱۳۴۷: ۲/۳۸۳). این رفتار او در قصه‌ها انعکاس یافته، به‌طوری که، بدون تکبر و خودنمایی با هرکسی همدم می‌شود؛ گاهی با پیرزنی روستایی، گاهی با جوانی شهری، گاهی با مردی بیابان‌نشین و ... مردم عادی با شنیدن اینکه پادشاه لباس ساده می‌پوشد، از طریق قصه‌ها، او را دعوت کرده‌اند که اگر برای لحظه‌ای هم شده در کنار آن‌ها قرار گیرد و به درد دلشان گوش فرا دهد (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۲۵۷؛ درویشیان و خندان، ۱۳۷۸: ۲۸۹/۸، ۳۰۳ و ...).

ابتدای قصه «شاه‌عباس و تخم‌مرغ‌های رنگ‌کرده»: «روزی شاه‌عباس لباس عادی به تن کرد و به قهوه‌خانه‌ای رفت ...» (همان: ۳۰۳-۳۰۵).

۳-۵-۵. دانایی شاه‌عباس و مردم

در برخی از قصه‌های شاه‌عباس، شاه و مردم عادی بسیار زیرک و دانا جلوه می‌کنند و با هم به‌صورت رمزی سخن می‌گویند؛ به‌طوری که حتی درباریان از دریافت آن عاجزند. در این قصه‌ها مردم عادی هم مجالی می‌یابند تا در مقابل شاه عرض‌اندام کنند و سخن خود را بر کرسی بنشانند. در این گونه قصه‌ها مردم خود را هم‌تراز شاه می‌دانند و برای لحظه‌ای با او هم‌کلام می‌شوند. دانایی و زیرکی شاه‌عباس در زندگی واقعی، باعث خلق این قصه‌ها شده است (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۱۸۱، ۱۸۴، ۱۸۷، ۱۸۹، ۱۹۱، ۱۹۶، ۲۰۱، ۲۰۴، ۲۰۷، ۲۱۴، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۲۵، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۵، ۲۷۷؛ درویشیان و خندان، ۱۳۷۸: ۲۵۷/۸، ۲۶۹، ۲۸۵، ۲۸۹، ۲۹۷، ۳۰۳؛ فلسفی، ۱۳۴۴: ۲/۲۷۳، ۳۷۵، ۳۷۷، ۳۷۸؛ متدین، ۱۳۸۷: ۳۳، ۸۵، ۹۲، ۱۱۹، ۱۲۸).

قصه «شاه‌عباس و مرد کفاش»: در این قصه شاه‌عباس و مرد کفاش حرف‌هایی را با هم رد و بدل می‌کنند که وزیر متوجه نمی‌شود. شاه‌عباس جواب سؤالات را از وزیر می‌خواهد، و او ناچار به سراغ کفاش می‌رود و کفاش بابت جواب هر سؤال هزار دینار طلب می‌کند. او می‌گوید: شاه از من پرسید: با نه چطوری؟ یعنی این نه ماه را کار نکرده‌ای تا این سه ماه را استراحت کنی؟ من گفتم: دوازده کرده‌ام، چون سی‌و‌دو

نمی‌گذارد؛ یعنی هر دوازده ماه کار می‌کنم، ولی نان‌خور زیاد دارم. شاه پرسید: با دور چطوری؟ یعنی آیا قدرت دیدن از دور را داری؟ من جواب دادم: نزدیک کرده‌ام؛ یعنی نزدیک‌بین شده‌ام. شاه پرسید: با دو چطوری؟ یعنی آیا می‌توانی روی دو پایت راه بروی؟ من جواب دادم: نه، سه کرده‌ام؛ یعنی عصا به دست می‌گیرم. شاه پرسید: دیر بیدار شده‌ای؟ یعنی دیر ازدواج کرده‌ای؟ من جواب دادم: نه، زود بیدار شدم، ولی خیرش را دیگری برد؛ یعنی زود ازدواج کردم، ولی فرزند اولم دختر شد و ازدواج کرد و رفت. شاه پرسید: اگر غاز بفرستم، پرش را می‌کنی؟ من جواب دادم: اگر مگر. وزیر الله‌وردی‌خان، آن غاز تو بودی و دیدی چطور پرت را کندم! (حنیف، ۱۳۹۴: ۱۸۷).

۳-۵-۶. آموختن هنر

علاقه شاه‌عباس به هنر بیشتر با سابقه تاریخی او همخوانی دارد؛ زیرا در زمان او اغلب هنرها مثل نقاشی، کاشی‌کاری، سفالگری، خطاطی، و... رونق گرفتند. در بیشتر کتب تاریخی شاه‌عباس را چنین توصیف می‌کنند: «مسلماً در تاریخ ایران کم‌تر پادشاهی را می‌توان سراغ گرفت که مانند شاه‌عباس از علوم و فنون اندک بهره‌ای داشته و در عین حال موجد بزرگ‌ترین انقلابات هنری گردیده باشد» (طاهری، ۱۳۸۰: ۳۵۴). در برخی از قصه‌ها، شاه‌عباس از هنر نقاشی، سفالگری و... حمایت می‌کند و یا اینکه حرفه‌ای مثل حصیربافی، گلدوزی، نمدبافی، زیلوبافی و... را می‌آموزد. هدف از خلق این گونه قصه‌ها آن بوده که مردم عادی را به این کارها وادارند و بگویند: همان گونه که پادشاه با آموختن آن حرفه از مرگ حتمی نجات یافت، مردم عادی هم می‌توانند با آموختن حرفه، از هیولای فقر و بی‌نوایی رها شوند. اگر خالق این قصه‌ها، دستگاه حکومتی است، بیشتر ارزش پادشاه را گوشزد می‌کنند و اگر مردم عادی هستند، ارزش هنر را به هم‌نوعان نشان می‌دهند (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۱۵۷، ۱۷۷، ۲۲۰، ۲۵۸ و...؛ درویشیان و خندان، ۱۳۸۷: ۸/۲۵۵، ۲۶۵ و ۲۸۱/۱۵ و...).

۳-۵-۷. نغزگویی

در میان قصه‌های شاه‌عباس، قصه‌هایی یافت می‌شوند که بسیار حکیمانه و پرمغزند و هیچ وقت به فراموشی سپرده نمی‌شوند. این گونه قصه‌ها از آن‌جا سرچشمه می‌گیرند که هر کس کلامی پرمغز و نیک دارد، برای ماندگاری کلامش آن را از زبان پادشاه یا بزرگان نقل می‌کند، تا به وسیله این پند و اندرز، مخاطبی را بیابد و مؤثر واقع شود (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۱۵۷، ۱۸۱، ۱۸۷، ۱۹۶، ۲۰۷، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۶۹، ۲۷۵، ۲۷۷؛ درویشیان و خندان، ۱۳۷۸: ۸ / ۲۸۵، ۲۹۷، ۲۸۹، ۳۱۷ و ...؛ فلسفی، ۱۳۴۴: ۲ / ۲۷۳؛ متدین، ۱۳۸۷: ۱۱۹، ۱۳۹).

قصه «شاه‌عباس و درویش دربار»: در زمان شاه‌عباس کبیر، درویشی بود که بیشتر اوقات به کاخ شاه‌عباس می‌آمد و در حضور ایشان مدح علی^(ع) می‌خواند و وقتی که مدح تمام می‌شد، به آهستگی به شاه‌عباس می‌گفت: «بد کنی با خود کنی، نیک کنی با خود کنی». شاه‌عباس هم روزی صد تومان به او می‌دهد، اما وزیر حسادت می‌کند و قصد دارد او را از چشم پادشاه بیندازد. در پایان قصه وزیر جان خود را به دلیل بداندیشی از دست می‌دهد و مصداق مثل درویش می‌شود (حنیف، ۱۳۹۴: ۲۰۷، ۲۱۶، ۲۷۵).

۳-۵-۸. برآورنده آرزوها و حلال مشکلات

در پایان بیشتر قصه‌ها که با برآوردن آرزو یا رفع مشکل خاتمه می‌یابد، شاه‌عباس ماجرا را ختم‌به‌خیر می‌کند و حلال مشکلات می‌شود. در تمامی این قصه‌ها بر این موضوع تأکید شده است که هیچ گرهی نیست که به دست پادشاه باز نشود. گاهی مشکل بازاریان و تاجران را حل می‌کند (مثل قصه «شاه‌عباس و تاجر مشته‌فروش») گاهی مشکل مردم روستایی را. این قصه‌ها در اصل به آرزوهای برآورده‌نشده‌ای اشاره دارد که مردم می‌خواهند به آن‌ها دست یابند. در بیشتر این قصه‌ها جامعه‌ای وصف می‌شود که چشم‌انتظار قهرمان است، به همین دلیل قهرمان‌سازی می‌کند؛ اما در عالم خیال. اگر این قصه‌ها از طرف مردم عادی هستند، عاجزانه از شاه‌عباس یا پادشاهان وقت، طلب کمک دارند و اگر هم از طرف دربار صادر شده‌اند، اوج قدرت پادشاه را به رخ کشیده‌اند

(رک: همان، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۷۷، ۱۸۱، ۱۸۴، ۱۹۱، ۱۹۶، ۱۹۸، ۲۰۱، ۲۰۴، ۲۱۴، ۲۲۰، ۲۳۶، ۲۴۶، ۲۵۲، ۲۶۹، ۲۷۴، ۲۸۳، ۲۸۴؛ درویشیان و خندان، ۱۳۸۷: ۸/ ۲۵۷، ۲۶۹، ۳۰۳، ۳۱۳، ۳۱۷؛ فلسفی، ۱۳۴۴: ۲/ ۳۷۸؛ متدین، ۱۳۸۷: ۴۸، ۹۲، ۱۱۹، ۱۲۸، ۱۳۹).

نمونه برآوردن آرزو:

پایان قصه «شاه‌عباس و پیرزن ناتوان»: پیرزن به حضور شاه رسید و سلام کرد. شاه‌عباس فرمود: «هر آرزویی داری بگو». پیرزن آرزویی نداشت، فقط از شاه‌عباس خواست مزرعه‌ای پر از علف به او بدهد که گاوش در آن مشغول چرا شود و از شیر آن امرار معاش کند. شاه‌عباس دستور داد مزرعه‌ای به او بدهند که گاوش در آن مشغول چریدن شود. پیرزن شاه را دعا کرد و شاه‌عباس از خدا خواست که پیرزن صدسال دیگر عمر کند (حنیف، ۱۳۹۴: ۲۷۴).

نمونه رفع مشکل:

پایان قصه «جغد و شاه‌عباس»: در این قصه دو دل‌داده به دلیل مشکلی، ازدواجشان به تعویق می‌افتد. شاه‌عباس مشکل آن‌ها را حل می‌کند و عقدشان را جاری می‌کند (آذر افشار، ۱۳۸۴: ۳۳۲).

۹-۵-۳. ازدواج با فقرا

در این قصه‌ها می‌توان به یک آرزوی جمعی مردم عادی توجه کرد. مردم عادی همیشه آرزو داشته‌اند که دخترانشان با خانواده‌های طبقات بالای جامعه مثل پادشاه، وزیر و ... ازدواج کنند و از آن‌جا که آن‌ها می‌دانند که چنین آرزویی کم‌تر برآورده می‌شود، در قالب قصه به آرزوهایشان جامه عمل می‌پوشانند. اینکه در بیشتر قصه‌ها به ازدواج شاه‌عباس با قشر فرودست جامعه می‌انجامد، از این راز پرده برمی‌دارد. در بیشتر قصه‌های شاه‌عباس، پادشاه شب را در هرجایی که می‌گذراند، از دختر آن خانه خواستگاری می‌کند و بدون هیچ ممانعتی، با او ازدواج می‌کند. در رهگذر برخی دیگر از قصه‌ها، دختری سخنان نغزی را بر زبان می‌راند و پادشاه را قانع می‌کند، پادشاه می‌گیرد و پادشاه او ازدواج با پادشاه است. خالق این ویژگی در قصه‌ها، بیشتر از بین

مردم عادی و افراد فرودست جامعه بوده‌اند و اگر هم درباریان بوده‌اند، توجه پادشاه به فقرا را، نشان می‌دهند (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۱۵۷، ۱۶۵، ۱۷۷، ۲۰۱ و ...).

قصه «شاه‌عباس و آرزوی دختران»: در زمان پادشاهی شاه‌عباس سه دختر نزدیک قصر شاهی زندگی می‌کردند. یک روز سر صحبت را با هم بازکردند. اولی گفت: اگر شاه‌عباس با من ازدواج کند، یک قالی برایش می‌بافم که تمام کشورش روی آن جا بگیرد. دومی گفت: اگر شاه با من ازدواج کند، غذایی برایش درست می‌کنم که تمام کشورش از آن بخورند. سومی چنین گفت: اگر شاه‌عباس با من ازدواج کند، یک دختر و یک پسر برایش می‌زایم که یک زلفشان طلا و یک زلفشان نقره داشته باشد. شاه‌عباس به خواستگاری سه خواهر رفت و با هر سه عروسی کرد (همان، ۱۵۴، ۲۳۶؛ رحمانیان، ۱۳۷۹: ۵۳؛ درویشیان و خندان، ۱۳۸۷: ۲۹۱/۸؛ متدین، ۱۳۸۷: ۴۸).

۳-۵-۱۰. خوار داشتن پادشاه

در برخی از قصه‌ها، مردم عادی با پافشاری و اراده خود، پادشاه را از پا درمی‌آورند و او را به خدمتی وامی‌دارند که از آن ننگ دارد، یا اینکه پادشاه را به چیزی نمی‌گیرند و او را فریب می‌دهند. در این گونه قصه‌ها، آزادی بیان مردم به نمایش گذاشته می‌شود و مردم عادی، آن عقده‌های درونی خود را در قصه خالی می‌کنند و بدین وسیله به آرامش می‌رسند (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۱۵۵، ۱۸۴، ۲۰۴، ۱۹۱، ۲۶۲ و ...؛ درویشیان و خندان، ۱۳۸۷: ۲۵۷/۸، ۲۶۹ و ...).

قصه «شاه‌عباس و سه خواهر فقیر»: در این قصه سه خواهر فقیر آرزوهایی دارند که شاه‌عباس آرزوی آن‌ها را می‌شنود. دو خواهر اول آرزوی ازدواج با پسر وزیر و وکیل را دارند و دختر سوم آرزو دارد که شاه‌عباس طاس (لگن) و بقچه لباس او را تا در حمام بیاورد و دوباره آن را برگرداند. شاه مجازاتی برای دختر سوم تعیین می‌کند؛ ولی در پایان قصه، این دختر با زیرکی به آرزویش می‌رسد (حنیف، ۱۳۹۴: ۱۹۱).

قصه «شاه‌عباس و مرد پینه‌دوز»: در این قصه شاه‌عباس چندین بار تلاش می‌کند تا از رزق و روزی شخصی جلوگیری کند؛ اما هر بار شکست می‌خورد و در پایان

شخص فقیر پیروز می‌شود (همان: ۱۵۵، ۲۶۲؛ میرکاظمی، ۱۳۷۴: ۱۵۰؛ درویشیان و خندان، ۱۳۸۷: ۲۹۹/۸؛ سیداف، ۱۳۹۵: ۱۶۵؛ متدین، ۱۳۸۷: ۱۳).
قصه «شاه‌عباس و پیر خارکش»: در این قصه بی‌عرضگی شاه‌عباس در آیین همسررداری به نمایش گذاشته می‌شود (درویشیان و خندان، ۱۳۷۸: ۲۹۷/۸).

۳-۶. ویژگی‌های عمومی شاه‌عباس و دیگر پادشاهان بزرگ

۳-۶-۱. قدرت‌مندی شاه‌عباس

یکی از مهم‌ترین علل خلق قصه برای شاه‌عباس اقتدار اوست. مردم عادی پادشاه را فردی شجاع، عادل، جنگجو، منتقم، و... می‌دانستند. به همین دلیل هر کسی که نام پادشاه را یدک می‌کشید، چنین رفتار و گفتاری را در وجود او مستتر می‌دانستند و برای او قصه می‌ساختند. در این قصه‌ها، شاه‌عباس «از قدرتی بی‌حد و حصر برخوردار است. قدرت شاه فقط در برابر قدرت خداوند که در قضا و قدر تجلی یافته است، یارای مقاومت ندارد» (حنیف، ۱۳۹۴: ۱۴۹؛ نیز همان: ۱۹۱، ۱۹۶، ۱۹۸، ۲۰۴، ۲۰۷، ۲۰۹، ۲۱۶، ۲۲۵، ۲۴۰، ۲۱۷، ۲۷۵، ۲۸۴؛ درویشیان و خندان، ۱۳۸۷: ۲۵۷/۸، ۲۴۹، ۲۶۹، ۲۹۷، ۳۰۳، ۳۰۷؛ فلسفی، ۱۳۴۴: ۲/۳۷۵، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۸۰، ۳۸۲؛ متدین، ۱۳۸۷: ۱۲۸، ۱۵۰، ۳۳۲).

۳-۶-۲. مجازات ظالمان

در برخی از قصه‌ها، شاه‌عباس در لباس مبدل، حاکمی را مجازات یا تشویق می‌کند. گاهی برای مبارزه با فساد رفیق دزد، و گاهی همراه قافله می‌شود؛ مثل قصه «شاه‌عباس و دزدان و خیانت درباریان» (حنیف، ۱۳۹۴: ۱۸۱) و قصه «گنجعلی خان حاکم کرمان» (فلسفی، ۱۳۴۷: ۳۸۰/۲). انتشار این گونه قصه‌ها در میان سردمداران حکومت رعب و وحشت ایجاد می‌کرد. اگر این قصه‌ها از طرف دربار صادر شده‌اند، می‌خواهند بدین وسیله به حاکمان بگویند که در هر لحظه و در هر لباسی ممکن است پادشاه در کنار شما و ناظر بر اعمال و رفتارشان باشد و بدین وسیله رفتارشان را تغییر دهند و اگر خالق آن‌ها مردم‌اند، خواهان سرکشی و نظارت بیشتر بر عاملان حکومتی هستند.

بنا بر قرائن، سرکشی شاه‌عباس از رعایا، درست به نظر می‌رسد. سیوری می‌نویسد: قطعاً شاه‌عباس از وضع رعایایش بی‌خبر نبود؛ زیرا با لباس مبدل به قهوه‌خانه‌ها، چای‌خانه‌ها و... اصفهان سر می‌زد. او از این فرصت برای آزمایش صداقت مقامات و تجار استفاده می‌کرد. همچنین از تاورنیه نقل می‌کند که شاه‌عباس به طور ناشناس از نانوايي و قصابی خرید کرد و به علت کم‌فروشی، دستور داد: نانوا را در تنور خودش اندازند و قصاب را به سیخ بکشند و کباب کنند» (سیوری، ۱۳۷۸: ۱۷۶؛ نیز رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۱۸۱، ۱۹۶، ۲۵۲، ۲۷۰؛ درویشیان و خندان: ۱۳۸۷: ۲۴۹/۸، ۳۱۷، و...؛ فلسفی، ۱۳۴۴: ۲/۲۷۳، ۳۸۰، ۳۸۲؛ متدین، ۱۳۸۷: ۱۳۹).

قصه «شاه‌عباس و طالب لره»: «شاه‌عباس جنت‌مکان گاه‌گاهی برای اینکه از حال و روز رعیت آگاه شود، بیند والیان و مأموران او به مردم ظلم و ستم می‌کنند یا نمی‌کنند، برگ و پلاس درویشی می‌پوشید و به دوره می‌افتاد...» (عسکری عالم، ۱۳۹۷: ۵۱۴).

قصه «شاه‌عباس و شیرفروش»: در این قصه شاه‌عباس در حال گشت‌وگذار با شیرفروشی برخورد می‌کند که از دست دزدان در آه و ناله است و از بی‌کفایتی و رشوه‌گیری داروغه شکایت دارد. شاه‌عباس داروغه را مجازات می‌کند و شیرفروش را به منصبی می‌گمارد (فلسفی، ۱۳۴۷: ۲/۳۷۳).

۳-۶-۳. عدل و انصاف

شاردن معتقد است که ایران در دوره شاه‌عباس خوشبخت‌ترین امپراتوری‌های جهان بوده است. او شاه‌عباس را، شاهی عادل و زیرک می‌داند که با پیشگیری از بیدادگری‌های راهزنانه وزیران، از قوانین مراقبت به‌عمل آورد (باستانی پاریزی، ۱۳۷۸: ۱۷۹). رابرت شرلی می‌نویسد: «شخصیت فهیم شاه‌عباس با وجودش عجین شده بود... ذهنیات او دقیقاً شاهانه، عاقلانه، دلیرانه، آزادی‌خواهانه، پرشور، و سرشار از شفقت بود؛ به عدالت بی‌نهایت عشق می‌ورزید و فضایل شاهانه دیگر او بر کبر و غرور و اعمال خطاهای غیرشاهانه می‌چربید» (پژوهش دانشگاه کمبریج، ۱۳۸۴: ۸۷). طبق این شواهد تاریخی، شاه‌عباس پادشاهی عادل بوده و به همین دلیل، این ویژگی در برخی از قصه‌هایش سایه افکنده است. در این قصه‌ها، او قاضی عادل است که با فراست حق مظلوم را از ظالم می‌گیرد. این ویژگی در قصه‌ها، بیشتر به واقعیت پادشاهی او اشاره

دارد و از جنبه‌ای دیگر، قصه‌هایی که در آن‌ها از عدل و انصاف شاه‌عباس سخن رفته، حامل اعتراض مردم دردکشیده‌ای است که خواهان عدل و انصاف از طرف جانشینان او هستند و در این قصه‌ها پادشاه مطلوب خود را به تصویر می‌کشند. البته درباریان هم چنین قصه‌هایی را می‌پسندیدند و در پی اشاعه آن‌ها بودند تا به این وسیله عدالت پادشاه را برجسته کنند (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۱۹۶، ۲۵۲، ۲۶۹، ۲۷۴، ۲۸۴؛ درویشیان و خندان: ۱۳۸۷: ۲۸۹/۸، ۳۱۷ و ...؛ فلسفی، ۱۳۴۴: ۲۷۳/۲، ۳۷۵، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۸۲؛ متدین، ۱۳۸۷: ۸۵، ۱۳۹، ۱۵۰).

۳-۶-۴. ترحم پادشاه

پیترو دلاواله در *سفرنامه‌اش* می‌نویسد: «شاه‌عباس برای ملتش نه تنها یک پادشاه خوب، بلکه در عین حال، پدر و سرپرست دلسوز و مهربانی است» (۱۳۸۱: ۱۴۰). در قصه‌ها، او دلسوز و باترحم است. اگر این قصه‌ها در زمان او خلق شده‌اند، به واقعیت اشاره دارند و اگر پس از او و در زمان جانشینانش پدید آمده‌اند، آرزویی است از طرف خالق این قصه‌ها (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۱۹۸، ۲۲۰، ۲۲۷، ۲۴۶، ۲۶۹؛ درویشیان و خندان، ۱۳۷۸: ۲۸۹/۸ و ...؛ فلسفی، ۱۳۴۴: ۳۸۰/۲؛ متدین، ۱۳۸۷: ۳۳، ۹۲).

۳-۶-۵. قضا و قدر

بعضی قصه‌ها مرحمی بر دل پادشاه و تمامی مردم هستند. آن‌جا که پادشاه می‌خواهد با تقدیر بجنگد، اما در این راه موفق نیست. خالق این‌گونه قصه‌ها (درباریان یا مردم عادی) می‌خواهد بگوید: شاه و گدا باید تقدیر الهی را بپذیرند (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۲۰۱، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۴۸؛ درویشیان و خندان، ۱۳۸۷: ۲۶۷/۱-۲۴۹/۸، ۳۰۷، ۳۱۳ و ...؛ متدین، ۱۳۸۷: ۹۲).

قصه «شاه‌عباس و پیرمرد سرنوشت‌نویس»: در این قصه شاه‌عباس می‌خواهد با تقدیر بجنگد و از مرگ کسی جلوگیری کند؛ اما موفق نیست. شاه‌عباس از او پرسید: سرنوشت این بچه را چه نوشتی؟ مرد سفیدپوش یا سرنوشت‌ساز گفت: من در چاره این بچه نوشتم که قبل از اینکه زن بگیرد و به حجله برود، گرگ او را بخورد ...

شاه‌عباس تلاش می‌کند تا از این اتفاق جلوگیری کند، اما سرانجام این اتفاق رخ می‌دهد. جمله پایانی قصه چنین است: شاه‌عباس تازه فهمید که با کار خداوند و سرنوشت نمی‌شود کاری کرد (حنیف، ۱۳۹۴: ۲۰۹؛ درویشیان و خندان، ۱۳۸۷: ۳۰۷/۸).

۳-۶-۶. بخشش

۳-۶-۶-۱. عطا و بخشش

در ابتدای برخی از قصه‌های شاه‌عباس، او با کشکولی پر از غذا به گشت‌وگذار می‌رود و همیشه غذای او نصیب افراد فقیر و مستمند می‌شود. این ویژگی قصه‌ها، آرزوی مردم فقیری را به نمایش می‌گذارد که منتظر بخشش پادشاه هستند. در برخی دیگر از قصه‌های شاه‌عباس، او با نوشتن نامه‌ای برای حاکم آن منطقه، قسمتی از املاک را به کسی می‌بخشد که شبی به صورت ناشناس در خانه او به سر برده، و او به پادشاه احترام کرده است. این قصه‌ها بخشندگی پادشاه را به تصویر می‌کشند. خالق این گونه قصه‌ها (درباریان و مردم عادی) می‌خواهد بدین وسیله بخشندگی شاه‌عباس را آشکار سازد و روحیه بخشش را در وجود جانشینان او زنده کند (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۱۸۱، ۱۸۴، ۱۹۸، ۲۰۴، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۲۷، ۲۴۰، ۲۴۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۴، ۲۸۴؛ درویشیان و خندان، ۱۳۷۸: ۱/۲۶۷، ۸/۳۳، ۲۸۹، ۳۰۷، ۳۱۷؛ فلسفی، ۱۳۴۴: ۲/۳۷۵، ۳۸۰؛ متدین، ۱۳۸۷: ۸۵، ۹۲، ۱۱۹، ۱۳۹، ۱۵۰).

۳-۶-۶-۲. بخشیدن مالیات

طبق شواهد تاریخی، شاه‌عباس «هرچند سال یک‌بار قسمتی از مالیات‌های دیوانی را به بهانه‌ای به مردم یک شهر یا تمام ایران می‌بخشید» (فلسفی، ۱۳۴۷: ۳۶۷/۲). این نکته در قصه‌ها چنین ذکر شده است: گاهی پادشاه تصمیم می‌گیرد که از فقرا مالیات بگیرد، در همان لحظه به صورت غیبی برکت از آن خانه می‌رود و دوباره پادشاه از گرفتن مالیات پشیمان می‌شود و بدبختی از آن خانه دور می‌شود. مثلاً قصه «شاه‌عباس و پیرزن»: در این قصه، شاه‌عباس به خانه پیرزنی می‌رود که یک گاو دارد که شیر فراوانی می‌دهد. او

تصمیم می‌گیرد که برای گاو مالیات برقرار کند؛ اما شیر گاو قطع می‌شود و با عوض شدن تصمیم او دوباره گاو شیر می‌دهد. جمله پایانی قصه: «شاه‌عباس پیرزن را از دادن مالیات معاف کرد و او را انعام فراوان داد» (حنیف، ۱۳۹۴: ۱۶۶). در قصه «شاه‌عباس و باغ انار»: شاه‌عباس با دیدن باغ اناری که انارهای آبداری دارد، تصمیم به برقراری مالیات دارد؛ اما باغ انار خشک و انارها بی‌آب می‌شوند و زمانی که عقیده شاه صاف می‌شود، باغ انار، دوباره پرآب می‌شود (درویشیان و خندان، ۱۳۷۸: ۲۸۹/۸). پادشاه در این قصه‌ها به وسوسه‌های وزیر خود که ممکن است نمادی از جنبه شیطانی درون او باشد، گوش نمی‌دهد و از فقرا مالیات نمی‌گیرد و به زور املاک آن‌ها را تصاحب نمی‌کند. در این‌گونه قصه‌ها که جنبه اعتراضی دارند، خالق قصه‌ها می‌خواهد بگوید: اولاً این جور وسوسه‌ها از خود پادشاه نیست، در ثانی آرزوی مردم نیز در آن نهفته است که مال اندک رعیت زندگی اوست و پادشاه نباید به آن دست‌درازی کند (رک: حنیف، ۱۳۹۴: ۲۸۳؛ باستانی پاریزی، ۱۳۷۸: ۲۴۷).

۴. نتیجه

شاه‌عباس اول یکی از شاخص‌ترین چهره‌های حکومتی در قصه‌های عامه است. در قصه‌های منسوب به او، ویژگی‌های برجسته‌ای یافت می‌شود که به دلیل بسامد بیشتر، نظر مخاطب را به خود جلب می‌کند. این ویژگی‌ها یا منشأ تاریخی دارند و یا از اندیشه پدیدآورندگان قصه‌ها، سرچشمه گرفته‌اند. برخی از این ویژگی‌ها، خصلت‌های عمومی پادشاهان، و برخی دیگر مختص به این پادشاه هستند. در این قصه‌ها، شاه‌عباس بسیار زیرک و داناست؛ حلال مشکلات است و آرزوهای مردم را برآورده می‌کند؛ با مجازات ظالمان، حمایت خود را از فقرا نشان می‌دهد؛ لباس ساده درویشی می‌پوشد؛ شب‌زنده‌دار است؛ با ندای غیبی از حال رعیتش آگاه می‌شود؛ عادل است و اهل بخشش؛ با فقرا ازدواج می‌کند؛ اجازه می‌دهد مردم عادی به راحتی در برابر او سخن بگویند؛ اهل هنر است و مثل مردم عادی حرفه خاصی را می‌آموزد. در بین این ویژگی‌ها: احساس ندای غیبی توسط پادشاه، درویش مسلکی، شبگردی، ساده‌پوشی، دانایی و زیرکی، علاقه به هنر، نغزگویی، برآوردن آرزوها، حل کردن مشکلات، ازدواج

با فقرا و پذیرش خواری از ویژگی‌های مختص به این پادشاه است؛ و قدرتمندی، عدالت و انصاف، پذیرفتن قضا و قدر، دلسوزی و ترحم، مجازات ظالمان، بخشیدن (عطا و بخشش، و بخشیدن مالیات) از ویژگی‌های مشترک بین این پادشاه و دیگر پادشاهان است. بر این اساس قصه‌های منسوب به شاه‌عباس، دو منشأ عمده دارند: بخشی از این قصه‌ها، از دربار صادر شده‌اند. خالق این دسته از قصه‌ها زیرکی، قدرتمندی، سیاستمداری، انصاف و عدالت شاه‌عباس را نشانه گرفته و در پی ابلاغ این اهداف‌اند. بخش دیگری از این قصه‌ها را مردم عادی در زمان جانشینان شاه‌عباس خلق کرده‌اند تا آرامش و امنیت گذشته را یادآور شوند؛ زیرا در تاریخ آمده است که بعد از شاه‌عباس دوباره آن شکوه و عظمت ایران رو به زوال نهاد و دیگر مردم، پادشاهی به آن بزرگی نیافتند. مردم در این قصه‌ها، به‌طور غیرمستقیم، پادشاهان وقت را نصیحت می‌کنند و چشم‌به‌راه ناجی‌ای هستند تا آرزوهای برپادرفته آن‌ها را برآورده کند؛ به همین دلیل با آوردن نام شاه‌عباس مجوز انتشار قصه‌ها را گرفته‌اند. در این قصه‌ها، مردمانی که به آن‌ها ظلم شده است از پادشاه عادل سخن گفته‌اند و مردمی که هیچ وقت از طبقه خود فراتر نرفته‌اند، با پادشاه وصلت می‌کنند. مردمی که هیچ وقت صدایشان شنیده نشده است، پادشاه با ندای غیبی، به ضعف مالی یا مشککشان پی می‌برد.

منابع

- آذر افشار، احمد (۱۳۸۴). *افسانه‌های ایران زمین (آذربایجان)*. تهران: میلاد.
- اشکوری، کاظم‌سادات (۱۳۵۲). *افسانه‌های اشکوربالا*. تهران: وزارت فرهنگ و هنر.
- باستانی پاریزی، محمدابراهیم (۱۳۷۸). *سیاست و اقتصاد عصر صفوی*. تهران: صفی‌علیشاه.
- بلو، دیوید (۱۳۹۷). *شاه‌عباس: پادشاه سنگدلی که به افسانه بدل شد*. ترجمه شهربانو صارمی. تهران: ققنوس.
- بهرنگی، صمد و بهروز دهقانی (۱۳۸۹). *افسانه‌های آذربایجان*. تهران: نگاه.
- بیهقی، ابوالفضل (۱۳۸۷). *تاریخ بیهقی*. به کوشش خلیل خطیب‌رهبر. ج ۱. تهران: مهتاب.
- پژوهش دانشگاه کمبریج (۱۳۸۴). *تاریخ ایران (دوره صفویان)*. ترجمه یعقوب آژند. تهران: جامی.

- پیرنیا، حسن و همکاران (۱۳۹۵). تاریخ ایران. مشهد: داریوش.
- ترکمان، اسکندربیک (۱۳۹۰). تاریخ عالم‌آرای عباسی. ج ۱-۲. تهران: نگاه.
- تفضلی، احمد (۱۳۹۳). تاریخ ایران پیش از اسلام. تهران: سخن.
- حقیقت، عبدالرفیع (۱۳۸۲). قهرمانان ملی ایران. ج ۲. تهران: کومش.
- حنیف، محمد (۱۳۸۷). «تحلیلی بر قصه‌های شفاهی مربوط به شاه‌عباس صفوی». فرهنگ مردم ایران. ش ۱۵. صص ۶۱-۷۵.
- _____ (۱۳۹۴). هویت ملی در قصه‌های عامه دوره صفوی. تهران: علمی و فرهنگی.
- داد، سیما (۱۳۸۳). فرهنگ اصطلاحات ادبی. تهران: مروارید.
- درویشیان، علی‌اشرف و رضا خندان (۱۳۸۷). فرهنگ افسانه‌های مردم ایران. ج ۱-۸. تهران: کتاب و فرهنگ.
- دلاواله، پیترو (۱۳۸۱). سفرنامه (قسمت مربوط به ایران). ترجمه شعاع‌الدین شفا. تهران: علمی و فرهنگی.
- رحمانیان، داریوش (۱۳۷۹). افسانه‌های لری. تهران: نشرمرکز.
- سیداف، نورالدین (۱۳۹۵). افسانه‌های آذربایجان. ترجمه ابراهیم دارابی. تهران: دنیای نو.
- سیوری، راجر (۱۳۷۸). ایران عصر صفوی. ترجمه کامبیز عزیزی. تهران: نشرمرکز.
- صالحی، خسرو (۱۳۷۷). باغ‌های بلورین خیال. تهران: نشرمرکز.
- صفا، ذبیح‌الله (۱۳۶۹). تاریخ ادبیات ایران. ج ۵. تهران: فردوس.
- طاهری، ابوالقاسم (۱۳۸۰). تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران (از مرگ تیمور تا مرگ شاه‌عباس). تهران: علمی و فرهنگی.
- طباطبایی مجد، غلامرضا (۱۳۷۶). درد طلب (آراء و احوال شیخ صفی‌الدین اردبیلی). تبریز: ابو.
- عسکری عالم، علی‌مردان (۱۳۹۷). افسانه‌ها و باورداشت‌های غرب ایران. تهران: آرون.
- عرفی نژاد، محمدعلی (۱۳۷۸). پادشاه درویش‌نما: داستان زندگی شاه‌عباس صفوی. تهران: ندا.
- فاروقی، عباس (۱۳۵۲). داستان‌های محلی اصفهان. تهران: فروغی.
- فقیری، ابوالقاسم (۱۳۸۲). قصه‌های مردم فارس. شیراز: نوید شیراز.
- فلسفی، نصرالله (۱۳۴۷). زندگانی شاه‌عباس اول. ج ۱-۲. تهران: دانشگاه تهران.
- متدین، محمود (۱۳۸۷). قصه‌های شاه‌عباس (گردش‌های شبانه شاه‌عباس). تهران: رجبی.

- محجوب، محمدجعفر (۱۳۸۷). *ادبیات عامیانه ایران*. به کوشش حسن ذالفقاری. ج ۱-۲. تهران: چشمه.
- میرکاظمی، سیدحسین (۱۳۷۴). *افسانه‌های دیار همیشه‌بهار*. تهران: سروش.
- نژاد اکبری مهربان، مریم (۱۳۹۲). *شاه‌عباس کبیر*. تهران: کتاب پارسه.
- وکیلان، سیداحمد (۱۳۸۲). *قصه‌های مردم*. تهران: نشرمرکز.

References

- Askari Alam, A. (2018). *Myths and beliefs of western Iran* (in Farsi). Tehran: Arvan.
- Azar Afshar, A. (2005). *Legends of Iran (Azerbaijan)* (in Farsi). Tehran: Milad.
- Bastani Parizi, M. (1999). *Politics and economics of the Safavid era* (in Farsi). Tehran: Safi Alisha.
- Bayhaqi, A. (2008). *History of Beyhaqi* (edited by Khalil Khatib Rahbar). Tehran: Mahtab.
- Behrangi, S. & Dehghani, B. (2010). *Legends of Azerbaijan* (in Farsi). Tehran: Negah.
- Blue, D. (2018). *Shah Abbas: The hard-hearted king who became a legend* (translated into Farsi by Shahrbanoo Saremi). Tehran: Ghoghnos.
- Cambridge University Research, (2005). *History of Iran (Safavid period)* (translated into Farsi by Yaqub Azhand). Tehran: Jami.
- Dad, S. (2004). *Dictionary of literary terms* (in Farsi). Tehran: Morvarid.
- Darvishian, A. & Khandan, R. (2008). *The culture of the legends of the Iranian people* (in Farsi). Tehran: Books and Culture.
- Delawaleh, P. (2002). *Travelogue (part related to Iran)* (translated into Farsi by Shu'a al-Din Shafa). Tehran: Scientific and cultural.
- Eshkevari, K. (1973). *The legends of Eshkor above* (in Farsi). Tehran: Ministry of Culture and Arts.
- Falsafi, N. (1347). *Life of Shah Abbas I*, (vol. 1-2) (in Farsi). Tehran: University of Tehran.
- Faqiri, A. (2003). *Stories of the Persian people* (in Farsi). Shiraz: Navid Shiraz.
- Farooqi, A. (1973). *Local stories of Isfahan* (in Farsi). Tehran: Foroughi.
- Hanif, M. (2008). An analysis of oral tales related to Shah Abbas Safavid. *Culture of the Iranian People*, 15, 61 - 75.
- Hanif, M. (2015). *National identity in the folk tales of the Safavid period* (in Farsi). Tehran: Scientific and Cultural.
- Haghghat, A. (2003). *National heroes of Iran (Volume 2)* (in Farsi). Tehran: Koomesh.
- Mahjoub, M. (2008). *Iranian folk literature* (edited by Hassan Zolfaghari) (in Farsi). Tehran: Cheshmeh.
- Mirkazemi, S. (1995). *Legends of the land of Marigold* (in Farsi). Tehran: Soroush.

- Motedain, M. (2008). *Tales of Shah Abbas* (Shah Abbas night tours) (in Farsi). Tehran: Rajabi.
- Nejad Akbari Mehraban, M. (2013). *Shah Abbas Kabir* (in Farsi). Tehran: Parseh Book.
- Orfi Nejad, M. (1999). *King Darwish Nema: The life story of Shah Abbas Safavid* (in Farsi). Tehran: Neda.
- Pirnia, H., Iqbal Ashtiani, A. & Taheri, A. (2016). *History of Iran* (in Farsi). Mashhad: Dariush.
- Rahmanian, D. (2000). *Legends of Larry* (in Farsi). Tehran: Markaz.
- Safa, Z. (1990). *History of Iranian literature* (Volume 5) (in Farsi). Tehran: Ferdows.
- Salehi, Kh. (1998). *Imaginary crystal gardens* (in Farsi). Tehran: Markaz.
- Seuri, R. (1999). *Safavid Iran* (translated into Farsi by Kambiz Azizi). Tehran: Markaz.
- Sidaf, N. (2016). *Legends of Azerbaijan* (translated into Farsi by Ibrahim Darabi). Tehran: New World.
- Tafazoli, A. (2014). *History of Iran before Islam* (in Farsi). Tehran: Sokhan.
- Taheri, A. (2001). *Political and social history of Iran (from the death of Timur to the death of Shah Abbas)* (in Farsi). Tehran: Scientific and cultural.
- Tabatabai Majd, Gh. (1997). *Pain seeker (opinions and circumstances of Sheikh Safi al-Din Ardabili)* (in Farsi). Tabriz: Abu.
- Turkman, E. (2011). *History of the Abbasid world* (Volume 1-2) (in Farsi). Tehran: Negah.
- Vakilian, S. (2003). *People's stories* (in Farsi). Tehran: Markaz.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی